

TARTIŞMALI KONULAR ARASINDA YER ALAN “DİN” KONUSUNUN 4, 5, 6 VE 7. SINIF SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA İNCELENMESİ

Uğur BASTIK

Öğretmen, Gaziantep Üniversitesi, ugurbastik@hotmail.com

ORCID Numarası: 0000-0003-0671-5384

Fahriye PARLAK

Öğretmen, Gaziantep Üniversitesi, pfahriye@hotmail.com

ORCID Numarası: 0000-0003-4754-8762

Received: 15.05.2018

Accepted: 16.09.2018

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, ilkokul ve ortaokullarda zorunlu olarak okutulan 4, 5, 6 ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında, tartışmalı konular içerisinde yer alan “din” kavramının konular içerisinde ne sıklıkta ve nasıl ele alındığını ortaya koymaktır. Bu doğrultuda söz konusu ders kitapları incelenmiş her bir ders kitabının ilgili ünitesinde din kavramına ne sıklıkta yer verildiği yüzde ve frekansları hesaplanarak tablolaştırılmıştır. Daha sonrasında mevcut tablodaki veriler yorumlanmaya çalışılmıştır. İncelenen kitaplar içinde “din” kavramının kullanım sıklığı 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında daha fazladır ve bu kitapta “din” kavramı 48 defa kullanılmıştır. Diğer sosyal bilgiler kitaplarında “din” kavramının kullanılma sıklığı şu şekildedir: 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında 6, 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında 16 ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında 17’dir. Bununla birlikte “din” kavramının kullanım sıklığı Sosyal Bilgiler ders kitaplarının içindeki ünitelere göre de farklılık göstermektedir. Bu bulgulardan yola çıkılarak denilebilir ki Sosyal Bilgiler dersinin olduğu 4, 5, 6 ve 7. sınıfların Sosyal Bilgiler dersinin farklı konularında din konusuna değinilmektedir. Ancak diğer tartışmalı konularda olduğu gibi “din” konusunda da mevcut siyasi yapının tutumu, ülkenin durumu, velilerin yaklaşımı, idarenin görüşü gibi nedenler dersin işleyişini olumsuz etkileyebilir. Bu olumsuzlukların aşılmasında ise öğretmenlere önemli görevler düşmektedir. Bu sebeple öğretmenlere; tartışmalı konularda bilgi sahibi olmaları, öğrencilerini tanımaları, sınıf ortamında önyargısız davranmaları gibi önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tartışmalı konu, din, sosyal bilgiler ders kitabı.

ANALYSIS OF "RELIGION" IN CONTROVERSIAL SUBJECTS IN 4TH, 5TH, 6TH AND 7TH GRADE SOCIAL STUDIES COURSE BOOKS

ABSTRACT

The aim of this research is to reveal how and how often the concept of "religion" being addressed in the controversial topics of 4th, 5th, 6th and 7th grade Social Studies course books which is studied as compulsory in elementary and junior high schools. In this direction, the textbooks have been examined and the frequency of the conceptualization of religion in the relevant unit of each course book has also been examined and the percentages and frequencies have been calculated and tabulated. Later, on the interpretation of the current table is tried to be interpreted. The frequency of use of the concept of "religion" in the books examined is more in the 6th grade Social Studies textbook and the concept of "religion" has been used in this book 48 times. The frequency of use of the concept of "religion" in other social studies books is as follows: The rates are 6% in the 4th grade Social Studies Course Book, 16% in the 5th grade Social Studies Course Book and 17% in the 7th grade Social Studies Course Book. In addition, the frequency of use of the concept of "religion" varies according to the units in the Social Studies textbooks. These findings show that the concept of religion is included in different subjects of 4th, 5th, 6th and 7th grades of the Social Studies Course. However, as in other controversial topics, the attitude of the current political structure, the condition of the country, the approach of the parents, the administration's view on "religion" may negatively affect the Social Studies Course. Teachers have important duties for overcoming these negativities. For this reason, teachers should have information about controversial issues, recognize their students, and behave in a classroom environment without prejudice.

Keywords: Controversial subject, religion, social studies course book.

GİRİŞ

İnsan var oluşundan bu yana toplumla yaşamış ve ilerleyişini toplumsal olarak gerçekleştirmiştir. Her zaman sosyal hayat içinde bulunan insanın, bu yaşayışı ve ilerleyişi anlaşılmalı çalışılmış ve bu amaçla çeşitli sosyal bilimlere ortaya çıkmıştır. Tarih, insanın geçmiş yaşayışını; coğrafya, insanın ekonomik ve mekânsal yaşayışını; hukuk, insanın toplumsal kurallarını vs. anlamak ve toplumlarına yön vermek amacıyla vardır.

Sosyal bir varlık olan insanların kendilerini ve toplumsal yaşamlarını gerçekleştirmesine kolaylık sağlamak amacıyla eğitimin gerekliliği anlaşılmalıdır. Günümüz eğitim anlayışı bu doğrultuda devam etmektedir. Yine görülmektedir ki günümüz devletleri, bireylerinin sosyal varlığına yön vermek için çeşitli eğitim sistemleri oluşturmuşlardır. Bu devletler arasında Amerika Birleşik Devletleri iyi bir örnek olarak gösterilebilir. ABD toplumsal birliğini sağlamak ve bireylerinin sosyal gelişmelerini sağlamlaştırmak için eğitimde yenilikler yapmıştır. Önceleri tarih, coğrafya, hukuk, psikoloji vs. adı altında verilen dersler tek bir ders kapsamında Sosyal Bilgiler Dersi olarak adlandırılmış ve okutulmaya başlanmıştır.

ABD eğitim-öğretim programında ilk kez ortaya çıkan sosyal bilgiler dersi zaman içinde diğer ülkelerin eğitim programına da konulmuştur. ABD'deki bu çalışma zaman içinde Türk eğitim sistemini de etkilemiştir. Önceleri tarih, coğrafya, yurttaşlık bilgisi gibi derslerle sosyal bilgiler verilmeye çalışılmış olsa da zamanla Türkiye de toplum için önemli olan bu dersi kendi müfredatında vermeye başlamıştır.

Farklı sosyal bilimlerden meydana gelen sosyal bilgiler dersinin Türkiye'deki 2005 eğitim-öğretim programındaki tanımı şu şekildedir: Sosyal Bilgiler, bireyin toplumsal varoluşunu gerçekleştirebilmesine yardımcı olması amacıyla; tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimleri ve vatandaşlık bilgisi konularını yansıtan; öğrenme alanlarının bir ünite ya da tema altında birleştirilmesini içeren; insanın sosyal ve fizikî çevresiyle etkileşiminin geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelendiği; toplu öğretim anlayışından hareketle oluşturulmuş bir ilköğretim dersi (MEB, 2005). Etkili birer vatandaş yetiştirmek (Oulton, Day, Dillon ve Grace, 2004) için önemli bir rolü olan sosyal bilgiler dersinin farklı tanımlarını da görmekteyiz. "Doğanay (2005) ise sosyal bilgileri, sosyal ve insanla ilgili diğer bilimlerin içerik ve yöntemlerinden yararlanarak, insanın fiziksel ve sosyal çevresiyle ilgili etkileşimini zaman boyutu içerisinde disiplinler arası bir yaklaşımla ele alan ve küreselleşen bir dünyada yaşamla ilgili temel demokratik değerlerle donatılmış, düşünen ve becerili demokratik vatandaşlar yetiştirmeyi amaçlayan bir çalışma alanı olarak tanımlamaktadır." (Akt. Tay, 2013: 5). Sosyal bilgiler, insanların içinde yaşadıkları toplumsal yaşamı anlamaları ve bireylere toplumsal bir kişilik kazandırır (Deveci, 2009). Yine bir başka tanıma bakarsak John Dewey sosyal bilgileri çok kısa bir şekilde şöyle anlatmıştır: "sosyal olan şeylerin çalışılması" (Akt. Safran, 2011: 4).

Tanımlara baktığımızda sosyal bilgiler, öğrencinin sosyal varoluşunu gerçekleştirebilmesi için çeşitli bilimlerden sentezlenerek bir plan dâhilinde verilmesidir. Genel olarak sosyal bilimlerden yararlanarak oluşturulan bu derste bazı konularda farklı görüş ve düşünceler yer almaktadır. İhtilafli (tartışmalı) konular olarak geçen bu başlıklar Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Sosyal Bilgiler Dersinde Ele Alınan Bazı İhtilafli Konu Başlıkları (Akman ve Bastık, 2016)

İHTİLAFLI KONU BAŞLIKLARI	
Ekonomi	Yoksulluk, İşsizlik...
Aile	Boşanma, Evlat Edinme...
Eğitim	Din Eğitimi, Toplumsal Cinsiyet, Zorunlu Eğitim, Karma Eğitim...
İstihdam	Asgari Ücret, İşyerinde Ayrımcılık...
Haklar	Silah Taşıma Serbestliği, Özgür Basın, Hayvan Hakları...
Etik	İntihar, Klonlama, Avcılık, Kürtaj...
Teknoloji	Aile İçi Şiddet, Ölüm Cezası, Namus İstismarı, Nefret Suçları, Çocuk İstismarı...
Din	Yaradılış ve Evrim, Şifa ve Din, Kökten dincilik, Terörizm ve Din, Savaş ve Din...
Şiddet ve Suç	Aile İçi Şiddet, Ölüm Cezası, Namus İstismarı, Nefret Suçları, Çocuk İstismarı...
Politika ve Hukuk	Küresel Terörizm, Yasadışı Göç, Sansür, Alkol Yasağı...
Sağlık	Doğum Kontrol, Ötenazi, Gıda Güvenliği, Alternatif Tıp...
Bilim	Yok Olan Türler, Biyoyakıt, İklim Değişikliği, Su Sıkıntısı, Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar (GDO)...

Tartışmalı (ihtilafli) konu tanımlarından bazıları şunlardır:

Tartışmalı konular, toplumun genelini ilgilendiren, siyasi, ekonomik, sosyal, dini, ahlaki, toplumsal veya bireysel alanlarda; farklı değer, inanç veya ilgilere dayanan; farklı görüş, düşünce ve bakış açılarının olduğu konu veya sorunları kapsar (Yazıcı ve Seçgin, 2010: 489).

İhtilafli konular; sonuçları kesin olmamakla beraber toplumun her kesimini ilgilendiren, farklı düşünce ve görüşleri içerisinde barındıran ve önem arz eden konulardır (Avaroğulları, 2015). Başka bir tanımda ise Stradling (1984), "Tartışmalı konular, çeşitli çözüm önerilerine karşın üzerinde uzlaşılammış toplumsal ve siyasal konulardır." diye açıklamıştır (Akt. Ersoy, 2013: 28). Bailey'e (1975) göre ise eğer bir konu veya sorun üzerinde birçok insan farklı düşünüyorsa ve konuyla ilgili ileri sürdükleri fikirleri birbiriyle çelişiyorsa o konu tartışmalı olarak adlandırılmaktadır. Yine Stradling (1984: 2) tartışmalı konuları, "toplumun açık bir şekilde fikir ayrılığına düştüğü, bölündüğü ve toplum içindeki grupların farklı değerleri ölçüt olarak birbirine zıt açıklamalar yaptığı veya çözümler ileri sürdüğü konular" (Akt. Yılmaz, 2012: 202) olarak tanımlamıştır.

Tartışmalı Konuların Engelleri

Öğrenciye eleştirel düşünebilme ve araştırabilme becerisi kazandıran demokratik bir yaşamı benimsetmekte etkili olan tartışmalı konular ele alınırken dersin verimliliğini düşürecek ya da tartışmalı konuyu tamamı ile engelleyecek bazı durumlar olabilir. Tartışmalı konuların öğretiminde yaşanan güçlükler Yazıcı ve Seçgin (2010) tarafından: "eğitimin sınav odaklı olması, yanlış anlaşılma korkusu, okul idaresinin tepkisi, öğretmenin tartışılan konuda yetersizliği, öğrencilerin tartışmayı gereğinden fazla abartması, öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeyi,

bulunulan yerin örf ve adetleri, soruşturma açılması korkusu, öğrenci velilerinin tepkisi, öğrencilerin tepkisi, programın yoğunluğu, öğrencileri yanlış yönlendirme korkusu, öğrencilerin tartışmayı sınıf dışına taşıma ihtimali, tartışmayı yönetememek” olarak belirtilmiştir (Akt. Avaroğulları, 2015: 141). Yapılan araştırmalara bakıldığında tartışmalı konuları etkileyen birden fazla durumun olduğu görülmektedir. Ele alınan konu, öğrencinin özellikleri, öğretmenin yaklaşımı, sınıfın şartları, öğrencilerin arkadaş ilişkileri gibi etmenler tartışmalı konuları etkilemektedir (Ersoy, 2013).

Öğretmenler tartışmalı konular hakkında bilgilendirilmedikleri ya da yeterince anlamadıkları içindir ki (Oulton, vd., 2004) tartışmalı konuların ele alınmasında karşılaşılan sorunlardan öğretmenin kendi önyargısının ve kişiliğinin en önemli engel olduğu görülmektedir (Yazıcı ve Seçgin, 2010). Öğretmenler velilerin tutumu, idarenin görüşü, devlet ideolojisi vs. sebeplerden ötürü tartışmalı konulara girmekten kaçınmaktadır. Diğer taraftan, hizmet öncesi ve hizmetiçi öğretmen yetiştirme programları da genellikle öğretmen adayları ile öğretmenlere çok kültürlülüğe dayanan, hassas ve tartışmalı konuların nasıl öğretilebileceği üzerinde yeterli eğitim vermemektedir (Smart, Aytekin, Harnett ve Öztürk, 2009). Bu sebeple Aktekin (2010), öğretmenlerin kendi alanlarındaki değişime uyum sağlamaları ve bu alandaki gelişmeleri eleştirel bir gözle inceleyebilmeleri gerektiğini vurgulamıştır.

Tartışmalı konular için önemli bir konu da sınıf ortamının uygun olmasıdır. Wooley'nin (2010), “Öğrencilerin kendi düşüncelerini geliştirip ifade ederken diğerlerinin düşüncelerini de dinleyip anlamaya çalışabilecekleri fırsatlara ihtiyaçları vardır. Sınıfın güvenli ortamı öğrencilerin bu becerileri geliştirebilecekleri en iyi ortamlardan birisidir.” (Akt. Avaroğulları, 2015: 140) görüşü bunu desteklemektedir. Bu yüzden tartışma uygun bir ortamda yapılmalıdır (Clements, Johnson, Mockler ve White, 1990). Öğrenci sınıf ortamında baskıya maruz kalmadan görüşlerini paylaşarak sınıfa uyum sağlar ve her konuda tartışabilir (Huddleston, 2003). Tartışmalı konuları işlerken sosyal bilgiler öğretmenin üstüne düşen görevleri yerine getirmesi gerekir (Muessig, 1975). Bu sebeple öğretmen, sınıf içinde demokratik bir ortam oluşturmalı ve kendi görüşlerini de öğrenci üzerinde baskı olarak kullanmamalıdır (Kaya, 2010).

Tartışma etkinliğine ya da sürecine bakış açısını belirleyen temel etkenlerden biri, toplumun kültürel yapısına göre şekillenen anlayış biçimidir. Bu anlayış biçimi tartışma konusunda sorunların ortaya çıkmasıyla yakından alakalıdır.

Tartışmalı konulara engel olan bu durumlar arasında toplumun tarihsel geçmişi, dini inancı, gelenek ve görenekleri; devletin mevcut yapısı ve siyasi yapının oluşturduğu durumlar; çocukların gelişim çağı, yaşadıkları ortam vb. gösterilebilir. Bu sorunlar, tartışma kavramında yanlış anlaşılmalara neden olduğu gibi yanlış tartışma yaklaşımlarını da ortaya çıkarmaktadır (Kaya, 2010). Ortaya çıkan bu gibi sorunların çözümünde öğretmenlere büyük görev düşmektedir. Hinde'e (2004) göre tartışmalı konuları sınıfta işleyecek öğretmen öğrencilerini tanımalı ve toplum hakkında bilgi sahibi olmalıdır.

Sosyal Bilgiler Dersinde Tartışmalı Konuların Önemi

İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliği düşünebilmesidir. İnsan dünyadaki durumlara karşı her zaman merak içinde olmuştur. Bu düşünme bazen tabiat olaylarına, bazen kendi düşüncesine karşı gerçekleşmiştir. Olay ve durumları yorumlamış ve eleştirmiştir. Kimi konularda ortak bir sonuca varılmış ancak kimi konular tartışmaya açık bir şekilde devam etmiştir. Düşünme ve tartışma özelliği insanı, yeni bilgilere, düşüncelere ve tartışmalara götürmüştür. Bu ilerleme yeni kapılara ve hep yeni fikirlere yol açmıştır. Yenilikler insanın arayış aşkını biraz daha desteklemiş bilimin ilerlemesi ve insanın bulma sevdası bu düzenle devam etmiştir.

İnsanın var oluşunda bulunan düşünebilme, eleştirebilme yetenekleri eğitim-öğretimimizde yer almalıdır. Öğrenci eleştirebilmeli, tartışabilmelidir. Bu sebeple öğrencilerin bugünü ve şu andaki duruma nasıl geldiğini anlamalarını sağlamak için, insanları rahatsız eden, önyargılara sebep olan tartışmalı konulara derste yer verilmelidir. Bu doğrultuda, tartışmayı, öğretmenler derslerde bir öğretim yöntemi olarak kullanmalıdır (Kaya, 2010: 347).

Tartışmalı konuların sınıf ortamında öğretilmesi öğrencilerin eleştirel düşünebilmelerine katkıda bulunur (Harwood ve Hahn, 1990). Geleceğimiz olan öğrencilerimize araştırma, eleştirme, yeni görüşlere açık olabilme gibi fikir ve eylemleri kazandırabilmenin yolu, okullarda tartışmalı konuların tartışılmasıdır (Hess, 2004). Bu yüzden sınıf ortamının elverişli olması gerekir. Fikirlerin özgürce ifade edilmesi için elverişli bir sınıf iklimi yaratmak, tartışmalı konuların açık bir şekilde tartışılmasına olanak tanıdığından öğrencilerin güven ve güven duyguları üzerinde olumlu etki yaratır, hoşgörüyü geliştirir ve toplum ile ilgili konulara olan ilgiyi artırır (Harwood ve Hahn, 1990).

Öğrencinin özellikle sosyal gelişimi için büyük önem taşıyan sosyal bilgiler dersinde de bazı konular farklı düşünce ve görüşlere açıktır. Öğretim içinde bu konular üzerinde durulmalıdır. Ele alınacak bu konular dersin verimliliğini arttıracak, öğrencinin eleştirel düşünebilme ve tartışabilmesini sağlayacaktır. Sosyal bilgilerin amaçlarına bakıldığında da aynı hedefler görülmektedir. Memişoğlu'na (2014) göre, sosyal bilgiler dersinin amacı da toplumsal var oluşunu güçlendirecek; üreten, araştıran, eleştiren ve toplumsal değerlerini benimsemiş etkili vatandaş yetiştirmektir. Öcal ve Yakar'a (2015) göre ise sosyal bilgilerin amacı dünyadaki gelişmelerle ilgili küresel sıkıntıları gören ve bu sıkıntılara çözüm arayan ve kişisel sorunlarının üstesinden gelebilecek bireyler yetiştirmektir.

Din Kavramının Tanımlanması

Din, "Etimolojik açıdan yol, kanun, hukuk, hüküm, hesap günü gibi birçok anlama" (Bilgin, 2014: 76) gelmektedir. Din konusunda her zaman farklı tanım ve görüşler ortaya atılmıştır. Dolayısıyla günümüzde dinin tanımı meselesi hâlâ tartışılmaya devam etmektedir.

Din kelimesini açıklamaya çalışırsak, “Smith’e göre Orta Doğu ekseninde din kavramını karşılayan ortak kelime “den” veya “din”dir. Avesta’da yer alan “daena” kelimesi yüzyıllar boyu değişim geçirerek “den” halini almıştır. Modern Farsça’da ise “din” olarak karar kılmıştır. İranlılarla aynı coğrafyayı paylaşan toplumlara yayılan din kelimesi önceleri kişisel din veya sadece inancı içerirken; modern kullanımlarda sistemli din anlamında kullanılır hale gelmiştir.” (Çalışkan, 2002: Akt. Kartopu, 2009: 8). Başka bir açıklamada “Din, sözlükte itaat, hesap, sorumluluk ve hüküm anlamlarına gelir. Terim olarak din, akıl sahibi insanları kendi özgür iradeleriyle iyiye ve doğruya yönelten ve onların mutluluğunu amaçlayan kurallar bütünüdür. Bu kuralların başında inanç esasları, ibadetler ve ahlak ilkeleri gelmektedir.” (Özbay, 2010: 5).

Bu açıklamaları Tümer’in (1986) “de yardımıyla toparlayacak olursak, “din” kelimesinin “yol, adet, hüküm, ceza, iman, hal, gidiş, ibadet, hesap, saltanat ve idare...” gibi sözlük anlamları bulunduğu, semantik yönden onun hem hâkimiyet hem de teslimiyet gibi zıt anlamlara sahip olduğu söylenebilir. Buna göre din kelimesinin kullanımında iki taraf göze çarpmaktadır: Biri boyun eğen, yol tutan, adet edinen, inanan taraf; diğeri de hükmeden, ceza-mükâfat, karşılık veren taraf. Bu iki taraf arasındaki münasebeti düzenleyen kanun “din” dir.” (Akt. Kartopu, 2009: 11).

Sosyal Bilgiler ve Din Konusu

Sosyal bilgiler ve din arasındaki ilişkiyi açıklamak için öncelikle sosyal bilgilerle ilgili tanımlara ve açıklamalara bakmalıyız. Sosyal bilgilerin tanımlarından bazıları şunlardır:

“Sosyal Bilgiler, vatandaşlık yeterlikleri kazandırmak için sanat, edebiyat ve sosyal bilimlerin disiplinler arası bir yaklaşımla birleştirilmesinden oluşan bir çalışma alanıdır. Okul programı içinde Sosyal Bilgiler, antropoloji, arkeoloji, ekonomi, coğrafya, tarih, hukuk, felsefe, siyasal bilimler, psikoloji, din, sosyoloji ve sanat, edebiyat, matematik ve doğa bilimlerinden uygun ve ilgili içeriklerden süzülen sistematik ve eşgüdümlü bir çalışma alanı sağlar. Sosyal Bilgilerin temel amacı, birbirlerine bağımlı, global bir dünyada, kültürel farklılıkları olan demokratik bir toplumun vatandaşları olarak kamu yararına bilgiye dayalı, mantıklı kararlar verebilme yeteneği geliştirmek için genç insanlara yardımcı olmaktır” (NCSS, 1993: Akt. Doğanay, 2008: 79-80).

Savage ve Armstrong’a (1996) göre ise “Sosyal bilgiler, sosyal ve beşerî bilimleri vatandaşlık yeterliklerini geliştirmek amacıyla kaynaştıran bir çalışma alanıdır. Okul programı içinde Sosyal Bilgiler, antropoloji, arkeoloji, ekonomi, coğrafya, tarih, hukuk, felsefe, siyaset bilimi, psikoloji, din ve sosyolojinin yanı sıra beşerî bilimler, matematik ve doğa bilimlerden kendine mal ettiği içerik üzerinde sistematik ve eşgüdümlü bir çalışma sağlar. Sosyal Bilgilerin öncelikli amacı, karşılıklı olarak birbirine bağlı bir dünyada, kültürel farklılıkları olan demokratik bir toplumda, genç insanlara bilgiye dayalı ve mantıklı karar alabilme yeteneklerini geliştirmede yardımcı olmaktır.” (Akt. Öztürk, 2012: 4).

Doğanay (2005) ise sosyal bilgileri, sosyal ve insanla ilgili diğer bilimlerin içerik ve yöntemlerinden yararlanarak, insanın fiziksel ve sosyal çevresiyle etkileşimini zaman boyutu içerisinde disiplinler arası bir yaklaşımla ele alan

ve küreselleşen bir dünyada yaşama ilgili temel demokratik değerlerle donatılmış, düşünen ve becerili demokratik vatandaşlar yetiştirmeyi amaçlayan bir çalışma alanı olarak tanımlanmaktadır (Akt. Tay, 2013: 5).

Kısaca ifade etmek gerekirse sosyal bilgiler öğrencilerin yetişmelerinde yardımcı olmak için sosyoloji, tarih, hukuk, coğrafya vs. bilimlerden ve alanlardan yararlanılarak oluşturulmuş bir ders programıdır. Sosyal bilgilerin yararlandığı bir alan da dindir. Bu sebeple din konusunu ele almalıyız.

“Din, insanlar için daima önemini korumuş, fert ve toplum için lüzumlu bir kurumdur.” (Tümer, ? : 213). “Tarihi seyirlere bakıldığında dinlerin, insan akıl ve deneyimle karşılık bulamadığı birtakım sorulara cevaplar sunarak, sadece metafizik sistemler oluşturmakla kalmadıkları, hem bireysel hem de toplumsal hayata el attıkları ve insanın her tür düşünce ve davranışına hâkim olan bir dünya görüşü ve bir değer sistemi oluşturdukları görülür.” (Mehmedoğlu, 2013: 174) İnsanlık tarihi kadar eski olan din olgusu tarihi çağların hepsinde varlığı devam etmiş bireylerin hayatında ve toplumsal hayatta etkili olmuştur (Güneş, 2014). Öyle ki toplumların öz değerlerini koruyarak toplumsal devamlılığın sürmesinde etkili olmuştur. Toplum için önem taşıyan kültürü etkileyen, değiştiren ve koruyan önemli etkenlerden biri olan din bununla birlikte getirdiği kardeşlik, dostluk yaklaşımları toplumda birlik ve beraberliğin sağlanmasında önemli bir yere sahip olmuştur (Güven, 2012).

İnsan sosyal bir varlıktır. Din, insanları iyi ve faydalı işler yapmaya yönlendirir ve sosyal düzenin sağlanmasında etkili olur. Dini ilke ve değerler, toplumların birlik ve beraberlik içinde yaşamalarına katkıda bulunurken bir yandan örf, adet, kanun ve ahlakla insana birlikte yaşamının verdiği hak ve sorumluluğu öğretir (Özbay, 2010). Tarihi dönemlerin hepsinde etkili olan din olgusu toplumları etkilemiş ve yönlendirmiştir. Tarihte olduğu gibi günümüzde de din, toplumları etkilemekte, yönlendirmekte, toplumların değişim süreçlerinde görece olumlu veya olumsuz roller oynamakta, toplumsal şartlar içinde değişen ve değiştiren bir güç olarak var olmaktadır (Okumuş, 2009).

Din, tarih içinde her zaman insanların ve toplumların hayatında etkili olmuş onları yönlendirmiştir. Bu yolla şunu söyleyebiliriz ki sosyal bilgiler de insanı ilgilendiren ve toplumsal olan her alanla ilgilidir. Din konusu da toplumsal bir olgu olduğundan sosyal bilgiler dersinde karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda tartışmalı konular arasında yer alan “din” konusu sosyal bilgiler ders kitaplarında da ünite ya da konu başlıkları içinde yer almıştır.

Bu araştırmanın amacı ise 4, 5, 6 ve 7. sınıflarda okutulan Sosyal Bilgiler kitaplarında yer alan “din” kavramının ihtilafli konular bağlamında anlatım özelliklerini ve kullanım sıklığını belirlemektir. Bu amaçla aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- a. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında din kavramının anlatımı ve kullanım sıklığı nedir?
- b. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında din kavramının anlatımı ve kullanım sıklığı nedir?
- c. 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında din kavramının anlatımı ve kullanım sıklığı nedir?
- d. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında din kavramının anlatımı ve kullanım sıklığı nedir?

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Bu araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi, insan davranışlarını ve doğasını belirleme üzerinde doğrudan olmayan yollarla çalışmaya imkân tanıyan bir tekniktir. İçerik analizi özellikle sosyal bilimler alanında sıklıkla kullanılan en önemli tekniklerden biridir. İçerik, analizi belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik, yinelenen bir teknik olarak tanımlanır. Bir mesajın belli özelliklerinin objektif ve sistematik bir şekilde tanınmasına yönelik çıkarımların yapıldığı bir tekniktir. İçerik analizi metin veya metinlerden oluşan bir kümenin içindeki belli kelimelerin veya kavramların varlığını belirlemeye yönelik yapılır. Araştırmacılar bu kelime ve kavramların varlığını, anlamlarını ve ilişkilerini belirler ve analiz ederek metinlerdeki mesaja ilişkin çıkarımlarda bulunurlar (Büyükoztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2012: 240).

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Bu araştırmada kapsam, 2016-2017 eğitim öğretim yılında okutulan 4, 5, 6 ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alan ihtilafli konular oluşturmaktadır. Sosyal bilgiler eğitiminde ihtilafli konuların çokluğundan dolayı din konusu ile sınırlandırılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak Millî Eğitim Bakanlığına bağlı okutulan 4, 5, 6 ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarının içerisinde yer alan din konusunu içeren kazanımlar, verilerin toplanmasında kaynak oluşturmuştur.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada verilerin analiz edilmesinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. TC Millî Eğitim Bakanlığına ait ortaokullarda okutulan Sosyal Bilgiler ders kitapları içerisinde yer alan din kavramları ayrı ayrı analiz edilmiştir. İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Betimsel analizde özetlenen ve yorumlanan veriler, içerik analizinde daha derin bir işleme tabi tutulur ve betimsel yaklaşımla fark edilemeyen kavram ve temalar bu analiz sonucu keşfedilebilir. İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde organize ederek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2006: Akt. Selçuk, Kandemir, Palancı ve Dündar, 2014: 433). Sosyal bilgiler kitapları içerisinde yer alan ve tasnifi yapılan analizlerin incelenmesi ve yorumlanmasında geçerlik ve güvenilirliğin sağlanması, frekansların hesaplanması, kategorilerin oluşturulması kademelerine dikkat edilmiştir. Geçerlik ve güvenilirliğin sağlanmasında ele alınan sosyal bilgiler kitaplarının araştırmacıların görüş birliğine dayalı olarak analiz edilmesine dikkat edilmiştir. Son olarak analiz

edilen kitaplarda, belirlenen kategorilere dayalı bir biçimde tekrarlanma sıklıkları ve yüzdeleri hesaplanmış ve bu bilgilere bağlı olarak yorumlanmaya çalışılmıştır.

BULGULAR

İlköğretim Sosyal Bilgiler 4 Ders Kitabı

4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında, “din” konusunun kullanılma sıklığı Tablo 2’de gösterilmiş ve daha sonra konular içerisinde nasıl ele alındığı kısaca açıklanmıştır.

Tablo 2. 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı

Ünite	Frekans (f)	Yüzde (%)
Ünite 1: Kendimi Tanıyorum	0	0
Ünite 2: Geçmişimi Öğreniyorum	2	33
Ünite 3: Yaşadığımız Yer	0	0
Ünite 4: Üretimden Tüketime	0	0
Ünite 5: İyi ki Var	1	17
Ünite 6: Hep Birlikte	0	0
Ünite 7: İnsanlar ve Yönetim	0	0
Ünite 8: Uzaktaki Arkadaşlarım	3	50
Toplam	6	100

“Geçmişimi Öğreniyorum” ünitesinin alt konusu olan “Geçmişin İpuçları” konusunda öğrencilerimize, geçmişle bağlarını kuracak milli kültürümüzün değerleri olan düşünlerden, bayramlardan, şenliklerden, örf ve adetlerden söz edilmiştir. Geçmişimizi öğrencilerimize anlatırken kitapta görsel öğelere bolca yer verilmiştir. Görsel öğelerden faydalanılarak kültürümüzün anlatılması öğrencinin, hem dikkatini çekecek hem de konuyu anlamada motive edecek şekilde düzenlenmiştir. Konu sırasında yine sayfada verilen sorular öğrencinin konuya odaklanmasını sağlayacak ve bugün ve yarınla ilişki kurmasını kolaylaştıracak şekilde düzenlenmiştir. Bu ünite de milli kültürümüzde önemli bir yere sahip olan dini bayramlara, gerekli görsel öğelere ve öğrencinin ailesi ile birlikte yapacağı etkinliklere yer verilmiştir. Öğrenci görsel öğelerle konuyu somutlaştırırken ailenin de konuya etkin bir şekilde katılmasıyla, öğrenci konuya ilişkin gerçek yaşamla daha çok bağlantı kuracak ve öğrencinin anlaması artacaktır. Metin örneği şu şekildedir:

“Dinî bayramlarımız olan Ramazan ve Kurban bayramları da millî kültürümüzün önemli unsurlarındandır. Bayram öncesinde evler temizlenir, bayram yemekleri ve bayram tatlıları yapılır, bayramlıklar alınır. Bayram günü büyükler ziyaret edilir, eller öpülür, çocuklar sevindirilir.” (Cebir Şahin, Bayram ve Midilli, 2016: 36).

“Ülkemizde, dinî bayramlar yanında, kutlanan mevsimlik bayramlar da vardır. Hıdırellez, Türk dünyasında kutlanan mevsimlik bayramlarımızdan biridir. “Hızır günü” diye de adlandırılan bugün, Hızır ve İlyas’ın yeryüzünde buluştukları gün olarak kabul edilir.” (Cebir Şahin vd., 2016: 37).

“İyi ki Var” ünitesinde yer alan “Zaman” konusunda, “din” kavramına “takvimler” konusu içerisinde yer verilmiştir. Konuda insanların kullandığı takvimlerden, takvimin ne olduğundan ve hangi tür takvimlerin kullanıldığından söz edilmiştir. Türklerin kullandığı takvimler işlenirken İslam dini için önemli olan Hz. Muhammed’in Mekke’den Medine’ye göç edişini başlangıç sayan, hicri takvime yer verilmiştir. Hicri takvim İslam dininin sonucu ortaya çıkmıştır ve günümüzde İslam dini konularında hicri takvim kullanılmaktadır. Kitapta öğrencilere de hicri takvimin ne zaman veya hangi durumlarda kullanıldığı sorulmuştur.

“Türkler özellikle dinî işlerde kullandıkları hicri takvim yanında resmî işlerde Rumi takvimi kullanmaya başladılar. Rumi takvimde bir yıl, 365 gün 6 saat olarak kabul edilmiştir. Takvimin başlangıç tarihi olarak ise hicret kabul edilmiştir. Daha sonra modern dünya miladi takvimi kullanmaya başlamıştı. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti de Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde miladi takvimi kabul etti.” (Cebir Şahin vd., 2016: 115).

Yukarıdaki metinde miladi takvime yer verilmesi ne zaman kullanılmaya başlandığı ve Türkiye’de ne zaman uygulanmaya başlandığından söz edilmiştir. Miladi takvimin başlangıcı Hz. İsa’nın doğumu kabul edilmektedir. Bu şekilde miladi takvimin ortaya çıkışının temelinde din konusuna yer verildiği görülmektedir.

8. ünite de yer alan “Bütün Kutlamalar Özeldir” konusunda bayramlardan, özel günlerden söz edilmiştir. Bu konu içerisinde dinlerin getirdiği bayramlara yer verilmiştir. İslam dininin getirdiği ramazan ve kurban bayramından Hristiyanlık dininin getirdiği Noel ve Paskalya bayramlarından söz edilmiştir. Bu konuda bayramların ne için kutlandığından, toplumsal ve ulusal öneminden söz edilmiştir. Öğrencilerin ilgisini çekecek ve kutladığı bayramları zihninde canlandıracak görsel öğelerden yararlanılmıştır. Yine konuya ilişkin soruların varlığı öğrencinin günlük yaşamıyla bağlantı kurmasını ve konunun pekişmesini sağlamaktadır.

Dünyada farklı dinî inançlara sahip toplumlar vardır. Her toplum, dinî inançlarının gereği olarak özel günlerde kutlamalar yapar. Bunlardan bazıları Müslüman toplumların kutladığı Ramazan ve Kurban bayramları, Hristiyan toplumların kutladığı Noel ve Paskalya’dır (Cebir Şahin vd., 2016: 191).

İlköğretim Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı

5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında, “din” konusunun kullanılma sıklığı Tablo 3’te gösterilmiş ve daha sonra konular içerisinde nasıl ele alındığı kısaca açıklanmıştır.

Tablo 3. 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı

Ünite	Frekans (f)	Yüzde (%)
Ünite 1: Haklarımı Öğreniyorum	1	6
Ünite 2: Adım Adım Türkiye	15	94
Ünite 3: Bölgemizi Tanıyalım	0	0
Ünite 4: Ürettiklerimiz	0	0
Ünite 5: Gerçekleşen Düşler	0	0
Ünite 6: Toplum İçin Çalışanlar	0	0

Ünite 7: Bir Ülke, Bir Bayrak	0	0
Ünite 8: Hepimizin Dünyası	0	0
Toplam	16	100

Burada “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme” konusu ele alınmış. Sözleşmede yer alan haklar yazılmıştır. Bunlardan biri “Din ve vicdan özgürlüğü hakkı”dır. Amaç öğrencileri hak ve özgürlükleri hakkında bilinçlendirmektir. Konu uygun görsel ve örnekler kullanılarak ele alınmıştır.

“Adım Adım Türkiye” ünitesindeki “Yeni Türk Devletinin Temelleri” konusunda, yeni kurulan Türk devletinin ilke ve inkılaplarından söz edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nin ilkeleri arasında yer alan laiklik konusunda din kavramı üzerinde çokça durulmuş laiklik ilkesinin ne olduğu ve niçin gerekli olduğundan söz edilmiştir. Yine konu içerisinde laiklik ilkesini ilgilendiren olaylara yer verilmiştir. Laiklik konusuna ilişkin gerekli kaynaklar gösterilmiş ve görsel öğelere yer verilmiştir. Atatürk’ün sözlerinin ve fotoğraflarının yer aldığı bu konu, laiklik kavramının din ve inanç için ne kadar önemli olduğunu ve Atatürk’ün laiklik ilkesine verdiği önemi göstermektedir.

“Ünite Değerlendirmesi” bölümünde ise laiklik ilkesini ilgilendiren sorulara yer verilmiştir. Ünite değerlendirme bölümünde yer alan soruların öğrencinin konuyu ne ölçüde kavradığını anlamaya yönelik hazırlanmıştır.

İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı

6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında, “din” konusunun kullanılma sıklığı Tablo 4’te gösterilmiş ve daha sonra konular içerisinde nasıl ele alındığı kısaca açıklanmıştır.

Tablo 4. 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı

Ünite	Frekans (f)	Yüzde (%)
Ünite 1: Sosyal Bilgiler Öğreniyorum	0	0
Ünite 2: Yeryüzünde Yaşam	0	0
Ünite 3: İpek Yolu’nda Türkler	22	46
Ünite 4: Ülkemizin Kaynakları	0	0
Ünite 5: Ülkemiz ve Dünya	3	6
Ünite 6: Demokrasinin Serüveni	18	38
Ünite 7: Elektronik Yüzyıl	5	10
Toplam	48	100

“İpek Yolu’nda Türkler” ünitesinde “Hazırlık Çalışmaları” başlığı altında yer alan “Millî ve dinî özelliklerimizi yansıtan kültürel öğelerle ilgili araştırma yapınız.” sorusu ile konuya hazırlık yapılmış ve öğrenciler araştırmaya sevk edilmiştir.

“Belgelerin Dili” konu başlığı altında “Uygurların Yaşamı” kitap alıntısı yapılarak anlatılmıştır. Uygurların dini inancından bahsedilmiştir. Ayrıca dini inançlarını yansıtan eserlerden bahsedilmiş ve konu görsellerle desteklenmiştir.

“İslamiyet ve Türkler” konusuna başlamadan önce öğrencinin dikkatini çekecek ve öğrencinin ön bilgilerini harekete geçirecek sorulara yer verilmiştir. Bu sorular şu şekildedir:

- “İslamiyet’in çok kısa bir zamanda tüm engellemelere rağmen hızla yayılmasının sebepleri nelerdir? Söyleyiniz.
- Günümüzde dünyanın birçok yerinde İslam dinine mensup insanların olmasını neye bağlıyorsunuz?
- Dünyada resmî dini İslam olan kaç tane ülke biliyorsunuz? Adlarını söyleyiniz.” (Karabıyık, ?: 68).

Konu içerisinde İslam’ın ne gibi koşullar ve şartlar altında ortaya çıktığına değinilmiştir. Konunun devamında İslamiyet için önemli olan konulara yer verilmiş ve yine konuya ilişkin sayfa sonlarında sorular verilmiştir. İslamiyet’in gelişimi öğrencilerin gelişimleri dikkate alınarak fazla detaya girilmeden anlatılmıştır. Yine konunun pekişmesi için görsel öğelere yer verilmiştir. Öğrencilerin konuya ilişkin hangi çalışmaları yapmaları gerektiği gösterilmiştir. Türklerin İslamiyet öncesi inançlarına yer verilmiş ve İslamiyet’i kabul etmelerinde Türklerin eski inançlarıyla bağlantı kuracak, eşleştirmeler yapacak bölümlere yer verilmiştir. Yine İslamiyet ile karşılaşan Türklerin, İslamiyet’ten nasıl etkilendiklerini anlatan konular üzerinde durulmuştur.

İslamiyet’i kabul eden ilk Türk devletlerinden söz edilmiş ve İslamiyet’in Türklere kazandırdığı durumlar anlatılmıştır. Konu içerisinde Türk- İslam devlet adamlarına ve ilim sahibi kişilerin eser ve sözlerine yer verilmiş ve görsel öğelerden faydalanılmıştır.

“Geçmişten Günümüze” konusunda geçmişte kutlanan ve günümüzde kutlanan bayram ve özel günler arasındaki farklardan söz edilmiştir. Konu içerisinde inançlarımızın getirdiği bayram ve özel günler işlenmiş konuya ilişkin sorulara ve görsel öğelere yer verilmiştir.

“Ülkemiz ve Dünya” ünitesinde yer alan “Nerede ve Nasıl Yaşıyoruz” konusunda bazı ülkelerin özellikleri verilmiş ve bu özellikler içerisinde toplumun hangi inançlara sahip olduğunu belirtmek için din kavramı kullanılmıştır.

“Demokrasinin Serüveni” ünitesindeki “Demokrasinin İlkeleri” konusu ile yönetim şekillerinden ve demokrasiden söz edilmiş, konuya ilişkin görsel ve sorulardan yararlanılmıştır. Toplumun huzuru ve bireylerin özgürlüğü için inanç özgürlüğü gereklidir. Bu durumu öğrencilerimize aktarmak ve önemini belirtmek için anayasamızda var olan inanç özgürlüğü ile ilgili 10. maddeye konu içerisinde yer verilmiştir.

Teokrasi yönetim şekli işlenirken konu içerisinde “din” kavramı kullanılmıştır. Bu yönetimin nasıl olduğu ve din ile bağlantısı kısaca açıklanmıştır.

“Tarihten Günümüze Demokrasi” konusu içerisinde dünya tarihinde demokrasi hareketinin nasıl başladığı ve geliştiği anlatılmıştır. Demokrasi tarihi için genel bilgiler verilmeye çalışılmış, öğrencinin ilgisini arttıracak çalışma örneği verilmiştir. Örneğin; çalışma içerisinde Fatih Sultan Mehmet’in demokrasiye yönelik yaptığı

durumdan söz edilmiştir. Dünya ve bizim tarihimiz için önem arz eden konular ve bu gelişmeler ile meydana gelen din özgürlüğü üzerinde durulmuştur.

“Haklarımız Var” konusu içerisinde “din” kavramına, insanların temel hak ve özgürlükleri işlenirken yer verilmiş, bu hak ve özgürlüklerimizin nasıl güvence altına alındığı üzerinde durulmuştur. İnsanın din özgürlüğünden söz edilmiş ve anayasa, kanun ve sözleşmelerle din gibi diğer haklarımızın ve özgürlüklerimizin korunduğu öğrenciye anlatılmaya çalışılmıştır. Konu anlatılırken hak ve özgürlüklerle ilgili görsel öğelerden yararlanılmış ve konuya ilişkin sorulara yer verilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin insanların, dini konuda özgür olduklarını gösteren yasalaşmış durumu öğrenciye vermek ve konunun sadece soyut kalmayıp günlük yaşamla bağdaştırılması için anayasamızın dini inançla ilgili olan maddelerine yer verilmiştir. Yine konuda toplumumuzda, farklı inançlara sahip kişilerin yaşadığını bildirmek için örnekler verilmiştir.

“Tarihten Günümüze İnsan Hakları” konusunun başında Mustafa Kemal Atatürk'ün açıklaması verilmiştir. İnsanların hak ve hürriyetlerinin nasıl güvence altına alındığı ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, bu hak ve hürriyeti, yasal yollarla güvence altına aldığı anlatılmıştır. Konunun devamında dünya ve Türk tarihinde meydana gelen bazı toplumsal ve ulusal yasal gelişmelerden söz edilmiştir. Konu anlatılırken ilgili yazı ve görsel öğelere yer verilmiştir. Yasal gelişmeler kronolojik sıraya göre anlatılmış, sözleşme ya da kanunlar içerisinde kişi hak ve özgürlüklerinden söz edilirken din kavramına yer verilmiştir.

“Elektronik Yüzyıl” ünitesindeki “Atatürk'ün Aydınlığı” konusunda Atatürk'ün ilmi düşünceleri anlatılmış ve konu işlenirken onun eserlerinden ve yaptığı çalışmalardan söz edilmiştir. Atatürk'ün ilme bakış açısının anlatıldığı bu konuda gerekli görsel ve yazılı öğelerden faydalanılmıştır. Konu içerisinde yine Atatürk'ün din ile ilgili düşüncesini ifade eden şu sözü verilmiştir: "Bizim dinimiz akla en uygun ve en tabii bir dindir. Bir dinin tabii olması için akla, fenne, ilime ve mantığa uygun olması lazımdır. Bizim dinimiz bunlara tamamen uygundur." (Karabıyık, ? : 167).

İlköğretim Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı

7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında, “din” konusunun kullanılma sıklığı Tablo 5'te gösterilmiş ve daha sonra konular içerisinde nasıl ele alındığı kısaca açıklanmıştır.

Tablo 5. 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı

Ünite	Frekans (f)	Yüzde (%)
Ünite 1: İletişim ve İnsan İlişkileri	0	0
Ünite 2: Ülkemizde Nüfus	0	0
Ünite 3: Türk Tarihinde Yolculuklar	3	18
Ünite 4: Zaman İçinde Bilim	10	59

Ünite 5: Ekonomi ve Sosyal Hayat	0	0
Ünite 6: Yaşayan Demokrasi	4	23
Ünite 7: Ülkeler Arası Köprüler	0	0
Toplam	17	100

“Türk Tarihinde Yolculuk” ünitesindeki “Türklerin Yeni Yurdu Anadolu” konusuna soru ile başlanmıştır. Soru ile öğrencinin önbilgilerinin harekete geçirilmesi ve öğrencinin dikkatini konuya vermesi istenmiştir. Konuyla alakalı kavramlara değinilmiştir. Verilen kavramlar arasında “gaza” kavramı da ele alınmış ve “gaza” kavramı açıklanırken “din” kavramı kullanılmıştır. Konu, Türklerin Anadolu’ya nasıl yerleştiklerini öğrencinin seviyesi düşünülerek uygun bir şekilde gerekli görsel öğelerden ve öğrencinin ilgisini çekecek sorulardan yararlanılarak anlatılmıştır. Konu içerisinde farklı bir toplumla karşılaşan Türklerin onlara karşı nasıl bir yol izlediklerini ve bu izlenen yolun ne gibi sonuçlar doğurduğunu anlatan sorulara yer verilmiştir. Yine konu içerisinde Türklerin Anadolu’ya yerleşmesinde büyük önem arz eden Türk-İslam tarihinin âlimleri -Mevlâna, Yunus Emre, Bektaşî Veli ve Ahi Evran- görsel olarak verilmiştir. Ayrıca Türk-İslam kültürünün sonucunda Anadolu’da ortaya çıkan eserlerden söz edilmiştir. Konuda Haçlı yani Hristiyan orduları ile Anadolu’ya yerleşen Türk-İslam devletlerinin mücadeleleri çokça anlatılmıştır. Anadolu’yu ele geçiren Türk-İslam devletlerinin hoşgörölü tavrına da bolca yer verilmiştir.

“Beylikten Devlete: Osmanlı’nın Kuruluşu” konusu anlatılırken Osmanlı Devleti’nin beylikten devlete geçişi anlatılmıştır. Kuruluşunda İslam dininin etkilerinin hemen hemen tüm devlet (yönetim anlayışı, hukuk, sanat, ordu vs.) işleyişine karıştığı görülmektedir. Osmanlı Devleti, İslam dininin getirdikleri sayesinde kısa sürede devlet olma şeklini hızlandırmıştır. İslam dininin etkisi altında kalan Osmanlı Devleti konusu işlenirken “din” kavramı da çoğu yerde karşımıza çıkmaktadır. Konu içerisinde o zamanın âlimlerine ve İslami eserlerine yer verilmiştir. Yine farklı inançlara sahip olan Osmanlı Devleti’nin bu farklılıklara nasıl yaklaştığı anlatılmıştır. Görsel öğelere sıkça yer verilmiş ve konu öğrencinin seviyesine uygun olarak ele alınmıştır.

“Farklılıklara Rağmen” konusuna başlamadan önce “Düşünelim” adlı bölümde bir soru ile başlanmıştır. Bu soru hem girilecek konuyu sezdirmeye yönelik hem de öğrencinin dikkatini konuya yöneltmek için verilmiştir. Yine konu başında ilgili kavramlar verilmiş ve konuyla alakalı ilgili görsel öğeler ön plana çıkarılmıştır. Farklı inanç ve milletlerin olduğu “İstanbul” örneği ile konuya girilmiş, devamında İstanbul’un başkent olduğu birçok farklılığı içinde barındıran Osmanlı Devleti’nden söz edilmiştir. Farklı inançlardan söz edilirken “din” kavramına yer verilmiştir. Konuda, Osmanlı padişahlarının farklılıklara karşı düşüncelerini gösteren kaynaklardan faydalanılmıştır. Yine konuya yönelik sorulara yer verilmiştir. Görsel öğelerin bolca yer alması konunun anlaşılabilirliğini artırmaya yöneliktir.

“Zaman İçinde Bilim” ünitesinde “Bilimsel Birikim Nasıl Oluşturdu?” konusuna giriş yapılırken de soru ile başlanmış ve konu içerisinde kazanılması istenilen kavramlara yer verilmiştir. Din konusunu içine alan “laik” kavramı da kazanılması istenilen kavramlar arasındadır. Bu konuda bilimdeki ilerlemeyle kilisenin uyguladığı din baskısının

azaldığı anlatılmaktadır. Geçmişten kalma pusula ya da harita fotoğraflarından yararlanılması konuyu somutlaştırmaya, öğrencinin ilgisini artırmaya yöneliktir.

“Yeniden Doğuş: Rönesans” konusunda, orta çağda kilise baskısında ilerleme gösteremeyen Avrupa’nın daha sonra coğrafi keşifler ve zenginleşmeyle bilimde nasıl başarıya ulaştıkları anlatılmaktadır. Konuda eski bilim ve sanat adamlarından söz edilmiştir. Görsellerle ve sorularla konu zenginleştirilmiştir.

“Dinde Reform” konusunda Avrupa’nın kilise baskısına karşı zaferinden söz edilmiştir. Avrupa’nın din anlayışındaki değişimlerinden ve reform hareketinin lideri Martin Luther anlatılmıştır. Matbaanın öneminden söz edilmiş görsel öğeler ve sorular konuyu daha da zengin hale getirmiştir.

“Yaşayan Demokrasi” konusunda, devlet yönetimlerinden bahsedilmiş, daha sonra demokrasinin getirdiği yeniliklere yer verilmiştir. Anayasa kavramı üzerinde durulmuş ve Türkiye Cumhuriyeti’nin anayasası anlatılmıştır. İnsan haklarının ve özgürlüklerinin yasaya dayandırılarak, devlet tarafından korunduğu işlenmiştir. Din konusuna ise laiklik kavramı içerisinde yer verilmiştir. Laiklik ile herkesin din seçiminde serbest olduğu belirtilmiş ve anayasamızın 2. maddesine dayandırılarak laiklik kavramı öğrenci için somut hale getirilmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

4, 5, 6 ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitapları incelendiğinde din kavramının, farklı ünite ve konu başlıkları altında ele alındığı ve 87 yerde kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca ele alınan bütün kitaplarda din kavramı ile alakalı olan halifelik gibi konuların da ele alındığı görülmektedir. Bu sonuca göre, Sosyal Bilgiler dersinin olduğu bütün eğitim-öğretim kademelerinde din kavramına bir şekilde değinildiği anlaşılmaktadır. Sosyal Bilgiler dersinde din kavramının ele alınması, birey ve toplum açısından önemli olan bir konu olmasından kaynaklanmaktadır. Okumuş’a (2009) göre, tarihte olduğu gibi günümüzde de din, toplumları etkilemekte, yönlendirmekte, toplumların değişim süreçlerinde görece olumlu veya olumsuz roller oynamakta, toplumsal şartlar içinde değişen ve değiştiren bir güç olarak var olmaktadır.

Sosyal Bilgiler ders kitaplarında din konusuna doğrudan ya da dolaylı olarak değinilmiştir. Ders kitaplarında din konusu değinilmiş olsa da tüm tartışmalı konularda olduğu gibi din konusunda da bazı engeller olabilir. Çünkü tartışmalı konular, toplumun açık bir şekilde fikir ayrılığına düştüğü, bölündüğü ve toplum içindeki grupların farklı değerleri ölçüt olarak birbirine zıt açıklamalar yaptığı veya çözümler ileri sürdüğü konulardır (Stradling, 1984: Akt. Yılmaz, 2012: 202). Bu sebeplerle, tartışma kavramında yanlış anlaşılmalara olacağı gibi yanlış tartışma yaklaşımları da olacaktır (Kaya, 2010). Bu doğrultuda, ders kitaplarında yer alan din konusunun derste uygun bir şekilde ele alınması gerekmektedir.

Sosyal Bilgiler ders kitaplarında din konusunun ele alınmasının amacı, birey ve toplum açısından önemli olan bir konuda, öğrencilerin doğru bir şekilde değerlendirme yapabilmesi, tartışabilmesi ve doğru bir yaklaşım

gösterebilmesi olabilir. Çünkü Sosyal Bilgiler dersinin amacı toplumsal varoluşu güçlendirecek; üreten, araştıran, eleştiren ve toplumsal değerlerini benimsemiş etkili vatandaş yetiştirmektir (Memişoğlu, 2014).

Sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan din konusunun tartışılması sırasında, tartışma konusunun dışına çıkılması, öğrencilerin tartışmayı abartmaları, öğrencilerin bazı nedenlerden dolayı tartışmaya çekimser durması gibi olumsuz durumlara karşı, öğretmenin gerekli önlemi alması gerekmektedir. Ayrıca, sınıf ortamında tartışmalı konulara engel olan durumların önlenmesi için öğretmenin meslek öncesinde, tartışmalı konular hakkında eğitim alması gerekmektedir. Muessig'e (1975) göre, sosyal bilgiler öğretmenin üstüne düşen görevleri yerine getirmesi ile gerçekleşir. Öncelikle öğretmen, sınıf içinde demokratik bir ortam oluşturmali ve kendi görüşlerini de öğrenci üzerinde baskı olarak kullanmamalıdır. Aktekin'e (2010) göre ise öğretmenlerin kendi alanlarındaki değişimlere uyum sağlamaları ve bu alandaki gelişmeleri eleştirel bir gözle inceleyebilmeleri gerekmektedir.

Sosyal Bilgiler ders kitaplarında, din konusu ile alakalı olan laiklik konusunda tartışma yapmaktan kaçınılabılır. Laikliğin Türkiye Cumhuriyeti'nin ilkeleri arasında yer alması, idari yapının devlet ideolojisine bağlı olarak laiklik konusunda katı olması gibi yaklaşımlar, tartışmalı konularda laiklik konusunun tartışılmasını engelleyebilir. Halifeliğin kaldırılması, tekke ve zaviyelerin kapatılması konuları Türkiye Cumhuriyeti'nin önemli inkılapları olduklarından bu konular da tartışma yapılmasını zorlaştırabilir. Smart, Aytekin, Harnett ve Öztürk'e (2009) göre, öğretmenler, velilerin tutumu, idarenin görüşü, devlet ideolojisi vs. sebeplerden ötürü tartışmalı konulara girmekten kaçınmaktadır.

ÖNERİLER

4, 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarına baktığımızda din kavramı bazı ünite ve konularda yer almıştır. Ancak diğer tartışmalı konular gibi din konusu da derste işlenirken bazı olumsuzluklara meydan verebilir. Bu olumsuzlukların kaldırılması ve dersin verimli geçmesi için tartışmalı konular genel olarak şu şekilde ele alınabilir:

Sosyal bilgiler dersinde tartışmalı konuları işlerken sosyal bilgiler öğretmenin üstüne düşen görevleri yerine getirmesi gerekir (Muessig, 1975). Öğrencinin derse katılımı ve öğretim ortamının elverişli bir şekilde oluşturması, dersin aksamadan yürütülmesi öğretmenin görevidir. İhtilafli konuların da derste verimli bir şekilde işlenmesi öğretmenlerin sorumluluğundadır. Öğretmen mesleki niteliklere sahip olmalı ve niteliklerini uygulayabilmelidir (Akman ve Bastık, 2016: 260).

Tartışmalı konuların ele alınmasında karşılaşılan sorunlardan öğretmenin kendi önyargısının ve kişiliğinin en önemli engel olduğu görülmektedir (Yazıcı ve Seçgin, 2010). Bu nedenle öğretmen tartışmalı konularda düşüncelere açık olmalı, kendi düşüncelerini öğrenci üzerinde baskı olarak kullanmamalıdır.

Sınıf ortamında öğretmenin öğrencilerini tanıması ve öğrencilerin bulunduğu toplumu tanıması ders ortamında olumlu bir iletişimin gerçekleştirecektir. Hinde 'e (2004) göre tartışmalı konuları sınıfta işleyecek öğretmen öğrencilerini tanımalı ve toplum hakkında bilgi sahibi olmalıdır.

Öğretmenler tartışmalı konular hakkında bilgilendirilmedikleri ya da yeterince anlamadıkları için (Oulton, vd., 2004) tartışmalı konulara ders sırasında yeterince yer vermeyebilirler ya da tartışmadan kaçınabilirler. Bu nedenle tartışmalı konularda dersin verimli geçebilmesi için öğretmenin tartışmalı konular hakkında bilgi sahibi olması ve tartışmalı konuları sınıf ortamında uygulayabilecek donanımda olması gerekir.

KAYNAKÇA

- Akman, Ö. ve Bastık, U. (2016). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında İhtilafli Konular İçerisinde Yer Alan 'Aile' Kavramının İncelenmesi: Bir İçerik Analizi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 247-263.
- Aktekin, S. (2010). Yeni Sosyal Bilgiler ve Tarih Dersi Programları, Öğretmen Eğitimi ve Toplumsal Barış. Eğitim, Çatışma ve Toplumsal Barış: Türkiye'den ve Dünyadan Örnekler.
- Alston, W. P. (1970). Din. Çev. Günay Tümer., *AÜİF Dergisi*, 18.
- Avaroğulları, M. (2015). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Tartışmalı Konularla İlgili Bir Eylem Araştırması. *NWSA: Education Sciences*, 9(6), 139-150.
- Bailey, C. (1975). "Neutrality and Rationality in Teaching". D. Bridges & P. Scrimshaw (Eds), *Values and Authority in Schools*. London: Hodder & Stoughton.
- Bilgin, A. (2014). Din, Dindar, Dindarlık: Özeleştiril Bir Değerlendirme. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 75-84.
- Büyükoztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F., (2012). Bilimsel Araştırma Yöntemleri (13. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Cebir Şahin, S., Bayram, Ö. ve Midilli, A. (2016). İlköğretim Sosyal Bilgiler 4 1. Kitap (?). Ankara: Koza Yayın Dağıtım AŞ.
- Cebir Şahin, S., Bayram, Ö. ve Midilli, A. (2016). İlköğretim Sosyal Bilgiler 4 2. Kitap (?). Ankara: Koza Yayın Dağıtım AŞ.
- Cebir Şahin, S., Bayram, Ö. ve Midilli, A. (2016). İlköğretim Sosyal Bilgiler 4 3. Kitap (?). Ankara: Koza Yayın Dağıtım AŞ.
- Clements, M., Johnson, D. ve Mockler, A., White, J. J. (1990). National Council for the Social Studies. College and University Faculty Assembly, "Theory and Research in Social Education 18/04" College of Education Publications. http://scholarcommons.usf.edu/coedu_pub/67
- Deveci, H. (2009). Sosyal Bilgiler Dersinde Kültürden Yararlanma: Öğretmen Adaylarının Kültür Portfolyolarının İncelenmesi. *Electronic Journal Of Social Sciences*, 8(28), 1-19.
- Doğanay, A. (2008). Çağdaş Sosyal Bilgiler Anlayışı Işığında Yeni Sosyal Bilgiler Programının Değerlendirilmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 77-96.

- Ersoy, A. F. (2013). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Tartışmalı Konulara Katılımını Etkileyen Etmenler. *Sosyal Bilgiler Eğitimi araştırmaları Dergisi*, 4(1), 24-48.
- Güneş, A. (2014). Sosyolojik Olarak Din ve Toplum İlişkileri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 153-164.
- Güven, M. (2012). Kültürün Bir Unsuru Olarak Din. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 933-948.
- Harwood, A. M. ve Hahn, C. L. (1990). Controversial Issues in the Classroom. *ERIC Digest*.
- Hess, D. E. (2004). Controversies About Controversial Issues in Democratic Education. *Political Science and Politics*, 37(02), 257-261.
- Hinde, E. (2004). Bones of Contention: Teaching Controversial Issues. *Social Studies and the Young Learner*, 17(2), 31-32.
- Huddleston, T. (2003). Teaching About Controversial Issues: Guidance for Schools.
- Karabıyık, E. Ü. (?). İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı. Ankara: Evren Yayıncılık.
- Kartopu, A. (2009). Dinler Tarihinde Dinin Tarifiyle İlgili Farklı Görüşler (Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Kaya, R. (2010). Tarih Derslerinde Tartışabilme Olanakları Üzerine. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 345-360.
- Komasyon. (2015). İlköğretim Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı (4. Baskı). Ankara: MEB Yayınları.
- MEB. (2005). Talim ve Terbiye Kurulu Bakanlığı, Sosyal Bilgiler Dersi İlköğretim 4. ve 5. Sınıf.
- Mehmedoğlu, A. U. (2013). Din, dindarlık ve değerler. *İSZU Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(173), 173-189.
- Memişoğlu, H. (2014). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşlerine Göre Vatandaşlık Eğitimi. *Turkish Studies*, 9(5), 1565-1584.
- Muessig, R. H. (1975). Controversial Issues in the Social Studies: A Contemporary Perspective. National Council For the Social Studies. Washington.
- Okumuş, E. (2009). Toplumsal Değişme ve Din. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(30), 323-347.
- Oulton, C., Day, V., Dillon, J. ve Grace, M. (2004). Controversial Issues - Teachers' Attitudes And Practices In The Context Of Citizenship Education. *Oxford Review of Education*, 30(4), 489-507.
- Öcal, A. ve Yakar, H. (2015). 1968-2005 Sosyal Bilgiler Ders Programlarında Küresel Farkındalık Eğitimi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15 (USBES Özel Sayısı I).
- Özbay, E. (2010). İmam-Hatip Liseleri Temel Dini Bilgiler Ders Kitabı (1. Baskı). Devlet Kitapları.
- Öztürk, C. (2012). Sosyal Bilgiler Öğretimi Demokratik Vatandaşlık Eğitimi (3. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Safran, M. (2011). Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi (2. Baskı). B. Tay ve A. Öcal, (Ed.), Sosyal Bilgiler Öğretimine Giriş (ss. 1-18). Ankara: Pegem Akademi.
- Selçuk, Z., Kandemir, M., Palancı, M. ve DüNDAR, H. (2014). Eğitim ve Bilim Dergisinde Yayımlanan Araştırmaların Eğilimleri: İçerik Analizi, *Eğitim ve Bilim*. 39(173).
- Smart, D., Aytekin, S., Harnett, P. ve Öztürk, M. (2009). Çok Kültürlü Bir Avrupa İçin Tarih ve Sosyal Bilgiler Eğitimi (1. Baskı). Ankara: Harf Eğitim Yayıncılığı.

- Tay, B. (2013). Sosyal Bilgilerin Temelleri (3. Baskı). R. Turan ve K. Ulusoy, (Ed.), Sosyal Bilgiler Öğretiminin Dünü, Bugünü ve Yarını (ss. 2-16). Ankara: Pegem Akademi.
- Tümer, G. (1986). Çeşitli Yönleriyle Din. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28, 213-267.
- Yazıcı, S. ve Seçgin F. (2010). Tartışmalı Konular ve Öğretimine İlişkin Bir Çalışma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 3 (12), 488-501.
- Yılmaz, K. (2012). Tartışmalı ve Tabu Konuların İncelenmesi: Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 201-225.